

UDK 32-05 Laginja, M.
Izvorni znanstveni članak
Primljen 28. 11. 2012.
Prihvaćen 13. 3. 2012.

NEVIO ŠETIĆ

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Zagrebačka 30, HR-52 100 Pula
nsetic@unipu.hr

ŽIVOTNI KRAJ MATKA LAGINJE I POSMRTNE POČASTI KOJE SU MU ISKAZANE 1930. GODINE

Hrvatski političar Matko Laginja (1852.–1930.) stekao je velike preporodne i nacionalno integracijske zasluge u Istri. Bio je politički aktivan i na široj političkoj sceni: u austrijskom dijelu Habsburške Monarhije, u Hrvatskoj i u Kraljevini SHS. Umro je u Zagrebu, gdje je i pokopan uz najviše počasti.

Ključne riječi: Istra, zastupnik, Matko Laginja, preporod, politika, ban, rodoljub

Od četiriju područja, na kojima se Matko Laginja (Klana, 10. VIII. 1852. – Zagreb, 18. III 1930.) iskazao svojim javnim djelovanjem: *odvjetništvo*, *književnost*, *publicistika* i *politika*, najdublji je trag ostavio kao *političar*. O njemu, kao političkom velikanu, svjedoče brojne knjige¹

¹ Viktor Car Emin, *Matko Laginja, onaj što ga u srcu nosim*, Rijeka 1952. – Isti, *Moje uspomene na Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru*, Zagreb 1953. – Ante Rubeša, *Život i rad Matka Laginje*, Rijeka 1952. – Željko Klaić, *Život i rad Matka Laginje i političko-gospodarski problemi Istre (1918. – 1930.)*, Rijeka 2003. – Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I–II, Pazin 1967., 1973. – Vjekoslav Spinčić, *Narodni preporod u Istri*, Zagreb 1924. – Giovanni Quarannotto, *Storia Dieta del nessuno*, Parenzo 1938. – Nevio Šetić, *O povezivanju Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. – 1915.*, Zagreb 2005. – Fran Barbalić, *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. (Prema bilješkama iz "Naše sloge")*, Zagreb 1952. – Josip Percan, *Obzori istarskog narodnjaštva (Antologijski izbor iz "Naše sloge")*, Pula – Rijeka 1989. – Skupina autora, *Knjiga o Istri*. Priredili Zvane Črnja i Miroslav Bertoša, Zagreb 1968. – Mirjana Strčić i Petar Strčić, *Hrvatski istarski trolist: Laginja, Mandić, Spinčić*, Rijeka 1986. – Mate Demarin, *Hrvatsko školstvo u Istri*, Zagreb 1978. – Dušan Tumpć, *Istarska emigracija. Svjedočanstva*, Zagreb 1991. – Hrvoje Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, Zagreb 2004. – Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973.

i članci.² Bio je hrvatski zastupnik u Istarskom saboru u svim mandatima od 1883. do 1916. Djelovao je i kao zastupnik istarskih Hrvata u Carevinskom vijeću (1891.–1901., 1907.–1918.).

Matko Laginja, Vjekoslav Spinčić i Matko Mandić s ostalim svojim političkim istomišljenicima i suradnicima nastavili su preporodno djelo Jurja Dobrile. Boreći se za hrvatski jezik, za pohrvaćivanje škola i općina, za općinsku samoupravu, za gospodarsko organiziranje istarskih Hrvata, učinili su u nepovoljnim prilikama za Hrvate velike iskorake. U toj su borbi morali slamati tvrda suprotstavljanja istarskih Talijana i talijanaša, kao i nesklonost nadređenih čimbenika u Beču.

Polazeći od činjenice da je Istra hrvatska zemlja, Laginja, Spinčić i Mandić prihvatili su pravaške koncepcije o integraciji hrvatskih teritorija i hrvatskoga naroda, kao i o hrvatskom državnom subjektivitetu, te su se, u tom smislu, i zalagali za hrvatsku političku misao. Blisko su surađivali sa slovenskim zastupnicima u Istarskom saboru, a isto tako blisko i sa zastupnicima ostalih slavenskih naroda u Carevinskom vijeću.

Kad je Laginja saznao za sadržaj tajnoga Londonskoga ugovora od 26. travnja 1915., kojim su sile Antante – da bi izvukle Italiju iz Trojnoga saveza i uvukle ju u rat na svojoj strani – obećale Italiji priobalne slovenske i hrvatske teritorije, bio je krajnje ogorčen. Znao je da će sile Antante biti pobjednice u tom ratu, a to je značilo da će se u poraću realizirati i njihovo obećanje koje su dale Kraljevini Italiji, svojoj novoj saveznicu. Teško mu je bilo zamisliti Istru u okviru Kraljevine Italije i poništenje svega onoga što su on i njegovi politički istomišljenici postigli svojom dugom, upornom i teškom političkom borbom. Koliko će dugo trajati taj rat, nemoguće je bilo točno predvidjeti. Smatrao je da se Hrvati iz svih hrvatskih zemalja moraju međusobno što čvršće povezati i protiviti talijanskim ekspanzionističkim pretenzijama. Nakon Mandićeve smrti³ dogovorio se sa Spinčićem da se

² Iz dugoga niza članaka izdvojili smo samo neke: Petar Strčić, Nacrt za životopis Matka Laginje, *Kamov* 2–3, Rijeka 1970. – Isti, Počeci pravaštva u Istri i na Kvarnerskim otocima, *Istra* 1–2, Pula 1978. – Isti, Hrvatski narodni preporod i ban dr. Matko Laginja, *Zbornik Društva za povjesnicu*, Klana 1995. – Mijo Mirković, O smislu i sadržaju narodnog preporoda u Istri, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969. – Vjekoslav Bratulić, Političke stranke u Istri u vrijeme narodnog preporoda, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969. – Dragovan Šepić, Nacionalna borba u Istri i izbori za Carevinsko vijeće 1907., *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969. – Vjekoslav Zidarić, Razvitak zadrugarstva u Istri i njegova uloga u narodnom preporodu, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969. – Fran Barbalić, Prvi istarski sabori, *Rad JAZU* 300, Zagreb 1954.

³ Matko Mandić umro je 13. V. 1915. u Trstu.

preseli iz Pule, gdje je dotada imao svoj odvjetnički ured, u Zagreb i da tu, koliko bude moguće, nastavi svoje političko djelovanje.

Tako se Laginja, počev od ljeta 1915., nastanio u Zagrebu. Za razliku od Dalmatinskoga i Istarskoga sabora, čiji je rad bio obustavljen, Sabor banske Hrvatske (službeno zvan: *Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*) nastavio je svojim djelovanjem i u tim ratnim okolnostima. Laginja je kontaktirao s pojedinim zastupnicima banovinskoga Sabora. Najviše se družio s Milom Starčevićem, predsjednikom Starčevićeve stranke prava, a poslije Starčevićeve smrti,⁴ smatran je jednim od prvaka te stranke. Znao je ponešto i o političkoj aktivnosti emigrantskoga Jugoslavenskoga odbora, čiji su najistaknutiji članovi Ante Trumbić i Frano Supilo bili njegovi osobni prijatelji.

Kad je potkraj svibnja 1917. obnovljen rad Carevinskoga vijeća u Beču, Laginja je, kao istarski zastupnik u tom Vijeću, pošao u Beč i tamo se uključio u zastupnički Jugoslavenski klub.⁵ Bio je i potpisnik *Deklaracije* toga Kluba od 30. svibnja 1917., kojom je, na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava, zahtijevano “ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije” (Čulinović 1968.: 44). Tu je *Deklaraciju* podržala i Starčevićeva stranka prava, što je zastupnik Ante Pavelić st., u njezino ime, priopćio posebnom izjavom na saborskoj sjednici u Zagrebu 5. lipnja 1917.⁶

Kao potpisniku te *Deklaracije* i pravašu, Laginji je isticanje *narodnoga načela* i *hrvatskoga državnoga prava* moglo biti čvrst znak neosporna državotvornoga uporišta. To će *državno pravo* – u pojmovnom smislu – uskoro biti zamijenjeno novim državotvornim uporištem: *narodnim samoodređenjem* ili *narodnim samoopredjeljenjem*, koje je svojim velikim političkim autoritetom i utjecajem zagovarao Thomas Woodrow Wilson, predsjednik SAD-a, u svom znamenitom mirotvornom projektu od četrnaest točaka, koji je 8. siječnja 1918. priopćio američkomu Kongresu. Laginja se – u duhu toga Wilsonova projekta – mogao nadati da će doći do revizije, a možda i do anuliranja tajno sklopljenoga Londonskoga ugovora i da će istarskim Hrvatima biti omogućeno iskazivanje njihova samoopredjeljenja. Još je bilo

⁴ Mile Starčević umro je 10. III. 1917. u Zagrebu.

⁵ U tom su parlamentarnom Klubu bili narodni zastupnici iz Dalmacije, Istre i slovenskih zemalja.

⁶ *Stenografski zapisnici Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Petogodište 1913. – 1918.* Sv. V., Zagreb 1918., 17.

živo sjećanje na izbore za Carevinsko vijeće iz 1907., održane prvi put po općem i jednakom izbornom pravu, kad su istarski Hrvati, izašavši masovno na te izbore, upravo plebiscitarno i trijumfalno dokazali svoju privrženost hrvatstvu i hrvatskoj političkoj misli.

Rasulo Austro-Ugarske i hrvatski državopravni prekid odnosa s njom Laginja je mogao dočekati s radošću i zebnjom. S radošću, jer je ta ras-pala dvojna država za svoga postojanja uporno kočila realizaciju hrvatske političke misli. Sa zebnjom, jer se bojao da će Kraljevina Italija posegnuti za oživotvorenjem obećanja, danih joj tajnim Londonskim ugovorom. Predsjedništvo Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba – u funkciji središnje vlade novoosnovane Države Slovenaca, Hrvata i Srba – imenovalo je Laginju za svoga povjerenika sa zadatkom organiziranja nove vlasti u Istri.⁷ Kad je iz Zagreba došao u Istru, Laginju je dočekala aktivnost tamošnjih Talijana i talijanaša koji nisu priznavali Državu SHS i koji su se manifestantno priklanjali Kraljevini Italiji. Uz to svakako ga se dojmio i tragični događaj u pulskoj luci koji se dogodio u noći između 31. listopada i 1. studenoga 1918. Delegacija Države SHS i prvi zapovjednik ratne mornarice te države Janko Vuković-Podkapelski primili su 31. listopada 1918. od austro-ugarskoga admirala Miklosa Horthyja austro-ugarsku ratnu flotu. Primopredaja je zapisnički zaključena na admiralskom brodu *Viribus Unitis* u Puli, koji je i dalje trebao imati status admiralskoga broda. Na njegovu jarbolu umjesto austro-ugarske zavijorila je hrvatska zastava. Kasno uvečer ušuljala su se do toga broda (s morske strane) dva talijanska diverzanta, koji su uspjeli uz bok broda postaviti veću količinu tempiranoga eksploziva. Premda ih je brodska straža – nakon što su postavili eksploziv – primijetila i ubrzo zatim zarobila, nije se dalo više išta učiniti za spas broda. Snažna eksplozija teško je oštetila brod i on se naglo nagnuo, prevrnuo i potonuo. S njim je potonuo i zapovjednik Janko Vuković-Podkapelski te većina članova brodske posade (časnika, dočasnika i mornara) (Krizman 1977.: 112).

Nastojeći da se u Istri osnuju gradski i općinski odbori Narodnoga vijeća SHS gdje još nisu bili osnovani, Laginja je u tom nastojanju ubrzo bio suočen s preprekom kojoj se nije mogao suprotstaviti: *započela je okupacijska akcija oružanih snaga Kraljevine Italije*. Nakon što su te snage 3. studenoga 1918. zaposjele Trst, 4. studenoga ušle su u Mali Lošinj i Matulje, 5. studenoga u Pulu (Krizman 1977.: 115) itd. Da izbjegne uhićenje, koje mu je prijetilo od talijanskih okupatora, Laginja se vratio u Zagreb, gdje je doznao da je započela talijanska okupacija i Dalmacije zaposjedanjem Zadra, Visa i Korčule (4. studenoga), Šibenika (6. studenoga) ... (Krizman 1977.: 118–120).

⁷ Tu je funkciju obnašao od 29. X. 1918. do 10. IV. 1919.

Talijani su, intenzivirajući svoje okupacijske zahvate, željeli što prije imati u svojim rukama sve slovenske i hrvatske istočnojadranske teritorije koji su im bili obećani Londonskim ugovorom.

Ta nova stvarnost izgledala je kao krajnje ružan san. Kako se oduprijeti toj talijanskoj otimačini, kako spasiti svoje ljude i svoje teritorije? – bilo je pitanje koje se Laginji neprestano nametalo. Ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom činilo mu se prihvatljivim s obrambenoga stajališta. Ženevsku deklaraciju, donesenu 9. studenoga 1918., doživio je kao prvi i pravi korak k tomu ujedinjenju. Ali, od njezina provođenja nije bilo ništa jer ju je izigrao Nikola Pašić, nošen svojim velikosrpskim težnjama i kalkulacijama. Ulazak srbijanskih vojnih trupa u pojedine gradove Države SHS prije je mogao djelovati kao svojevrsna srbijanska okupacija nego kao sigurnosna i obrambena pomoć.

Pitanje ujedinjenja, koje su sve upornije poticali pojedini članovi Središnjega odbora Narodnoga vijeća SHS, dovelo je 23. i 24. studenoga 1918. do sastanka toga Odbora, čiji je član bio i Matko Laginja. Taj je Odbor na toj sjednici – nakon duge rasprave, u kojoj su se svojom razboritošću isticala upozoravajuća stajališta Stjepana Radića – izabrao delegaciju od 28 članova za pregovore sa srbijanskom vladom o ujedinjenju. Odbor je prihvatio i *Naputak* za pregovaračka polazišta te delegacije. Pregovori o *uvjetnom ujedinjenju* – u duhu toga *Naputka* – nisu vođeni. Delegacija je, došavši u Beograd, predočila svoju *Adresu* regentu Alaksandru, koji je 1. prosinca 1918., u ime svoga oca kralja Petra I. Karadorđevića, proglasio ujedinjenje Države SHS i Kraljevine Srbije u zajedničko Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.

U toj novoj, tako stvorenoj jugoslavenskoj državi nastao je i novi stranačko-politički život. Na hrvatskoj političkoj sceni, uz ostale stranke, nastala je 1919. i Hrvatska zajednica (fuzijom Starčevićeve stranke prava i Napredne demokratske stranke), među čijim se prvacima nalazio i Matko Laginja. On je postao član i Privremenoga narodnoga predstavništva Kraljevstva SHS (1919.–1920.). Bio je i hrvatski ban u razdoblju od 22. veljače do 23. prosinca 1920. (Horvat 1992.: 91–92). Kao izabrani narodni zastupnik djelovao je i u Ustavotvornoj skupštini Kraljevstva SHS (1920.–1921.) i potom u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS (1921.–1923.). Od 1923. nalazio se u mirovini s naslovnim titulom ministar na raspolaganju.

Laginja je pratio poratnu situaciju u istočnojadranskim krajevima pod talijanskom okupacijom, kao i tijekom mirovnih pregovora u Versaillesu. Nota Thomasa Woodrowa Wilsona, predsjednika SAD-a, kojom je 24. travnja 1919. osporio valjanost Londonskoga ugovora iz 1915., mogla je pružiti Laginji nadu za mogući spas Istre i ostalih dijelova okupiranoga slovensko-hrvatskoga priobalja. Suprotno takvu Wilsonovu stajalištu, predsjednici vlada

Francuske (Georges Clemenceau) i Velike Britanije (Lloyd George) pravili su pritisak na pregovaračku delegaciju Kraljevstva SHS, koju je predvodio Ante Trumbić, ministar vanjskih poslova, da popusti zahtjevima Kraljevine Italije, koje je ova temeljila na odredbama Londonskoga ugovora. Poslije dugih lomljenja oko toga zaključeno je najzad da se velike sile (SAD, Francuska i Velika Britanija) povuku iz toga pregovaračkoga posla o *jadranskom pitanju* i da se taj posao prepusti izravnomu sporazumijevanju između Kraljevine Italije i Kraljevstva SHS. Izravni pregovori, započeti 11. svibnja 1920. u Palanzi i nastavljeni od 5. do 16. srpnja 1920. u Spa, dovršeni su od 8. do 12. studenoga 1920. u Rapallu. Podržavana i dalje od Francuske i Velike Britanije, Italija je Rapalskim ugovorom ostvarila pretežan dio svojih zahtjeva: dobila je Trst, Goricu, Gradišku, dio Kranjske, Istru (osim jednoga dijela općine Kastav), Cres, Lošinj, Zadar, Palagružu i Lastovo. Rijeka i riječki kotar proglašeni su nezavisnom državom s kojom je Italija bila povezana kopnenim koridorom. Poslije je, Rimskim ugovorom od 27. siječnja 1924., Italiji pripala i Slobodna Država Rijeka.

To odvajanje velikoga dijela hrvatskoga prostora od njegova prirodnoga i nacionalnoga matičnoga zaleđa duboko je pogodilo Matka Laginju. Osuđivao je on velike (a time i moćne) države koje se međusobno pogađaju na štetu malih naroda. U njemu ipak nije nastalo potpuno beznade. Vođen neizmjernom ljubavi prema Istri, svojim je djelovanjem pokazao da ga ne napušta nadanje da bi se Istra jednoga dana – u zatađ nepredvidivim okolnostima – mogla naći u okviru matične zemlje. Kada, kako? – na to je moglo dati odgovor samo buduće vrijeme. Pritisci fašističkoga režima u Istri (izraženi raznim oblicima nasilja kao što su: raspuštanje hrvatskih društava, zatvaranje hrvatskih škola, prisilna asimilacija, zatvaranje i konfiniranje mnoštva Hrvata i Slovenaca) bivali su sve teže izdržljivi. Zbog tih represivnih postupaka napuštali su Istru mnogi Hrvati i Slovenci, i to ne samo pojedinci, već i čitave obitelji. Utočište su – kao emigranti – nalazili u susjednoj Kraljevini SHS (ponajviše na područjima Hrvatske i Slovenije). Zbog prihvaćanja tih izbjeglica i ovdašnje za njih kakve-takve socijalne skrbi, zapošljavanja i drugih oblika pomoći, koju su trebali i očekivali, Laginja se nije odviše javno zamjerao vladajućemu režimu, pogotovo ne kralju Aleksandru Karađorđeviću. Inače se dobro znalo za Laginjine aktivnosti u Hrvatskoj zajednici, da ne odobrava centralizam, unitarizam i velikosrpsku hegemoniju. U atentatu izvedenom 20. lipnja 1928. na hrvatske zastupnike u državnom parlamentu (Narodnoj skupštini) u Beogradu vidio je zločin, koji je bio kompromitirajuća ljaga za cijeli državni sustav. I kraljevu diktaturu, uvedenu 6. siječnja 1929., smatrao je anakronim činom, štetnim kako za podčinjene narode u državi, tako i za tu državu kao subjekt u međunarodnoj zajednici.

Budući da je bio srčani bolesnik, Laginja se tijekom posljednjih dviju godina svoga života rijetko pojavljivao na javnim mjestima u Zagrebu. Svoje posljednje životne tjedne proveo je u postelji, smještenoj u jednoj omanjoj sobi velikoga stana njegova zeta Ive Ražema u zagrebačkoj Boškovićevoj ulici br. 34. Istarski su emigranti u svom zagrebačkom glasilu 27. veljače 1930. objavili informaciju da je Matko Laginja teško bolestan i da, na veliku žalost svih koji su ga štovali i voljeli, nema više nade za njegovo ozdravljenje: “Dragi naš barba Mate bori se sa smrću. Oh da znade s kolikom zebnjom pratimo tok njegove bolesti i s koliko ga se ljubavi sjećamo, moleći Boga da nam ga ne oduzme ... On nas je, da tako kažemo, duhovno rodio, on nas je postavio na noge, odgojio nas i stvorio od nas ljude.” Istaknuli su u toj istoj obavijesti i njegove konkretne zasluge kao narodnoga borca i preporoditelja u Istri, u kojoj je neumorno poticao osnivanje hrvatskih društvenih domova, škola s hrvatskim nastavnim jezikom, gospodarskih zadruga, posujilnica te raznih oblika kulturnoga i gospodarskoga prosvjeđivanja.⁸

U posljednjim danima Laginjina života posjećivali su ga najodaniji mu prijatelji, među kojima najčešće Cezar Akačić, Ante Trumbić, Milan Marjanović, Kerubin Šegvić, Ivan Peršić ... Posjetio ga je i načelnik kastavske općine Cucančić, koji mu je izručio pozdrave “slobodne i neoslobodene Istre”. Posjetili su ga i ministri Stanko Švrljuga i Mate Drinković te armijski general Matić, koji mu je prenio kraljev pozdrav i želju za ozdravljenje.⁹

Posljednji dan života Laginja je proveo pretežito u nesvijesti i agoniji. Umro je 18. ožujka 1930. u 23 sata i 35 minuta.¹⁰ Obitelj umrloga Laginje brzojavima je obavijestila o tome pokojnikove rođake u Klani, Kastvu i Voloskom, bliskije suradnike iz zastupničkih redova bivšega Istarskoga sabora i bivšega Carevinskoga vijeća, bliskije prijatelje u Puli, Pazinu, Buzetu, Poreču, Bujama, Trstu, Mošćenicima, Opatiji i nekim istarskim selima. U nekima od tih brzojava naglašeno je da je umro “narodni zaštitnik” i “otac sirotinje – kako su ga zvali u Istri”.¹¹

Sutradan, 19. ožujka 1930. – inicijativom gradske i banovinske vlasti u Zagrebu – osnovan je Odbor za sahranu Matka Laginje, u čijem je članstvu bilo niz uglednih ljudi iz političkoga, kulturnoga i ostaloga javnoga života. Zagrebačko je Gradsko poglavarstvo odlučilo da se besplatno ustupi aula Umjetničkoga paviljona u kojoj će se građani Zagreba i došljaci iz raznih krajeva Hrvatske moći pokloniti umrlomu Laginji, a isto tako da se besplat-

⁸ *Istra*, br. 2, Zagreb 1930. (“Dr. Matko Laginja”), 1.

⁹ *Istra*, br. 3/1930., 4.

¹⁰ *Jutarnji list*, br. 6510, Zagreb 19. III. 1930. (“Dr. Matko Laginja”), 2.

¹¹ *Večer*, br. 2794, Zagreb 19. III. 1930. (“Dr. Matko Laginja”), 3.

no ustupi i grob u arkadi na Mirogoju, u kojem će biti pokopani Laginjini posmrtni ostaci. Vlada Kraljevine Jugoslavije priopćila je svoju odluku da se Laginjin pokop obavi o državnom trošku.¹²

Gradonačelnik Zagreba Stjepan Srkulj uputio je javni poziv zagrebačkim građanima: “Sugrađani! Nemila smrt pokosila je bana dra Matka Laginju, jednoga od naših najvrijednijih, najplemenitijih, najmarljivijih i po sudbini užega zavičaja njegova najnesretnijih rodoljuba ... Kad mu nije kruta sudbina dopustila da počiva među svojim istarskim Hrvatima, dužnost je naša, da mu Zagreb, u kojem je proveo posljednji dio svoga javnog djelovanja, učini sve, kako bi mu istarsku zemlju nadomjestio svojom. Treba da velikom pokojniku iskažemo svu onu ljubav i poštovanje, kojim nas je kao borac za narodnu stvar zadužio, a jedna od prvih je ta, da u ime žalosti izvjesimo crne zastave.”¹³

Osmrtnica, koju su zajednički objavile ožalošćene obitelji, imala je ovakav sadržaj: “Slomljeni od bola, ali vjerujući da se vrši Božja volja, javljamo cjelokupnoj rodbini, prijateljima i znancima, da nam je noćas preminuo, providen utjehom naše Sv. vjere, naš nezaboravni i predobri suprug, otac, tast i djed Dr. MATKO LAGINJA, hrvatski ban u m., ministar na raspoloženju, bivši narodni zastupnik u Istarskom saboru u Poreču, potpredsjednik Carevinskoga vijeća u Beču, član Narodnog vijeća u Zagrebu, povjerenik za Istru, narodni poslanik u prvoj Narodnoj skupštini u Beogradu, advokat u Pulju, predsjednik Gospodarske zveze u Pulju, gradski zastupnik grada Pulja itd. itd., posjednik reda Sv. Save I. stepena sa lentom i Karađorđeve zvijezde IV. stepena. Naš premili pokojnik bit će sahranjen dne 21. o. mj. u Arkadama na Mirogoju, a sprovod kreće iz Umjetničkoga paviljona. Obitelji: Laginja – Ražem – Križ – Stipanović.”¹⁴

U srijedu, 19. ožujka, prije podne, učinjena je posmrtna maska umrloga Laginje. Taj je posao obavio jedan umjetnik iz Meštrovićeva atelijera.¹⁵ Toga je dana, u 17 sati, prenesen lijes s Laginjinim mrtvim tijelom iz kuće žalosti u Umjetnički paviljon na Trgu kralja Tomislava i tu postavljen na katarfalk, okružen visokim svijećnjacima, vijencima i cvijećem. Sljedećih dana: u četvrtak, 20. ožujka (od ranoga jutra do kasne večeri), i u petak, 21. ožujka (od ranoga jutra pa do 15 sati) izmijenjivale su se počasne straže oko Laginjina odra, koje su držali studenti Zagrebačkoga sveučilišta, rodnom iz Istre. Za cijelo to vrijeme (20. i 21. ožujka) tisuće i tisuće ljudi iz Zagreba, iz Istre

¹² *Večer*, br. 2795/1930., 3.

¹³ *Isto*.

¹⁴ *Isto*, 3.

¹⁵ *Jutarnji list*, br. 6511, Zagreb 20. III. 1930. (“Nad odrom hrvatskog bana iz Istre”), 4.

(emigranata i pridošlih pokojnikovih poštovalaca), kao i iz drugih hrvatskih krajeva, prošlo je u uzornom redu s molitvom i najvećim poštovanjem kraj Laginjina odra.

Tadašnje su novine opširno informirale o Laginji kao čovjeku, odvjetniku, narodnom zastupniku, piscu, banu i hrvatskom rodoljubu. Imao je on, kako je isticano u tim napisima, “dušu rijetkog poštenja”, bio je dosljedni zagovornik “pravde i zakonitosti”, iskazao se kao “političar velike rutine” i “rijetke načelnosti”, a uz to i kao “čovjek srca, trijeznog razbora, promišljenosti i staloženosti”, uvijek prožet brigom “za malog čovjeka”.¹⁶ Podsjećano je i na Laginjino istaknuto mjesto među vodećim političkim suborcima u Istri. On, Vjekoslav Spinčić i Matko Mandić bijahu svima znani “trollist”. Međusobno su se nadopunjavali, podupirali i dogovorno predvodili otpor istarskih Hrvata. Iz toga “trollista” nestade najprije Mandić, koji je umro u vihoru rata. Sada, eto, nestaje i Laginja, pokošen tugom zbog svoje porobljene i otuđene Istre. Ostaje još Spinčić, razočaran, ogorčen i “već bolestan”. Politički otpor istarskih Hrvata ispisao je “naročito značajne stranice” u novojoj povijesti Istre. Ta povijest bitno je i neizbrisivo obilježena znalačkim i požrtvovnim djelovanjem Matka Laginje, koji, zbog neprilika u kojima se nalazi Istra, nema “posmrtno sreće da mu se grob kiti rodnim bosiljkom i mažuranom.”¹⁷

Osim zagrebačkih novina pisali su o umrlom Laginji i listovi u Ljubljani (*Slovenski narod, Slovenec*), u Matriboru (*Večernik*), u Osijeku (*Hrvatski list*), u Splitu (*Novo doba*), u Sarajevu (*Jugoslavenski list, Večernja pošta*).¹⁸

Bilo je i prigodnih pjesama, napisanih u čast Matka Laginje, toga – kako je isticano – “velikog sina Istre”. Prenosimo ovdje jednu od tih pjesama iz pera Istranina Rikarda Katalinića-Jeretova pod naslovom “Nad grobom oca Istre”:

*Naša tužna Istra Gortanova¹⁹ mati
raspeta na križu umire od muka.
Crna noć je pala na polja i luke,
a sunce je davno već prestalo sjati.*

¹⁶ *Jutarnji list*, br. 6510, Zagreb 19. III. 1930. (“Dr. Matko Laginja”), 2.

¹⁷ *Obzor*, br. 65/1930. (I. M., “Dr Matko Laginja”), 3.

¹⁸ *Obzor*, br. 66/1930. (“Domaća štampa o dru Matku Laginji”), 3.

¹⁹ Odnosi se na Vladimira Gortana, mladoga istarskoga Hrvata, pripadnika ilegalne antifašističke organizacije TIGR (Trst, Istra, Gorica), koji je presudom fašističkoga tribunala u Puli osuđen na smrt i strijeljan 17. X. 1929.

*Od jada si pao i Ti, oče dragi,
što si Istri život žrtvovao cijeli:
da joj granu dani i srećni i bijeli.
da joj sunce sine u svojoj svojoj snagi.*

*Punestre su naše prez sunca i cvieća,
a sela su naša bez pjesme i kola.
U crno se Učka zavila od bola.
na vrhu joj gori samrtnička svieća.*

*Prihajemo brižni do Tvojega groba,
usahlega oka ča ni suz već nima,
al' u čvrstoj vjeri, ako Pravde ima,
da će našoj Istri svanut novo doba.²⁰*

U petak, 21. ožujka, u 15 sati, istarski su studenti iznijeli Laginjin lijes u predvorje Umjetničkoga paviljona i tu ga postavili na katafalk, da bi potom, i na tom mjestu, i dalje držali svoju počasnu stražu. Nadbiskup zagrebački Antun Bauer, okrenut prema Laginjino lijesu, obavio je blagoslov i izgovorio prigodnu molitvu za pokojnikovu dušu. Kad je nadbiskup obavio svoju zadaću, kazališni je pjevački zbor otpjevao posmrtnu pjesmu *De profundis*. Zatim su slijedili govori u čast zaslužnoga pokojnika.

Prvi je govorio zagrebački gradonačelnik Stjepan Srkulj, koji je, među ostalim, kazao: “Rijetko je kada nad smrću jednoga javnoga radnika proplakalo toliko sirotinje, koliko nad smrću bana Matka Laginje – oca Istre ... Sudbina je htjela da svoj život svrši ovdje, gdje je svoje javno djelovanje započeo – u Zagrebu.”²¹

Nakon Srkulja govorio je – u ime Istre – književnik Ante Dukić, koji je svoj govor započeo ovako: “Opet je pao sa slavenske lipe jedan list, koji bi morao vječno da se zeleni. Opet nas ostavlja jedan od onih rijetkih ljudi, koji ne bi smjeli nikada umrijeti. Ostavlja nas veliki čovjek i veliki rodoljub, jedan od najzaslužnijih buditelja i preporoditelja hrvatskoga naroda u Istri, ostavlja nas dobri otac istarskih Hrvata, ban i ministar Matko Laginja.”²² Podsjećajući na Laginjino upornost i nesalomivost u političkom radu (u Istarskom saboru, u Carevinskom vijeću i drugdje), Dukić

²⁰ *Istra ...* (14), 1.

²¹ Podsjetio je Srkulj time na 1879. godinu kad je Matko Laginja dobio svoje prvo zaposlenje kao perovođa u zagrebačkom Gradskom poglavarstvu.

²² *Istra ...* (14), 5.

je istakao kako je taj veliki čovjek stalno imao pred očima narodnosne i životne interese istarskih Hrvata ne propuštajući ni jedan trenutak da za te interese učini najviše što je mogao i što je bilo moguće. Tim podčinjenim i siromašnim istarskim Hrvatima pomagao je i kao odvjetnik: najčešće im je besplatno pružao svoje odvjetničke usluge, a najsiromašnjima među njima davao je pokatkad i novac za biljege te novac za prijevozne troškove kako, umorni i fizički istrošeni, ne bi pješaćili desetke i desetke kilometara do mjesta svoga boravišta. Bio je čovjek duboka suosjećanja i plemenite dobrote.

Poslije Dukićeva govora – u ime Laginjinih poštovalaca i prijatelja – govorio je Kerubin Šegvić, koji je ocrtao život i javni rad pokojnika, naglašavajući kako se taj rad odvijao u izuzetno teškim okolnostima, ali ipak plodonosno. S obzirom na te sputavajuće okolnosti svaki je uspjeh u hrvatskoj narodnoj borbi na istarskom tlu bio značajan. Tom su borbom istarski Hrvati sačuvali svoje nacionalno biće, postali svjesni svoje nacionane pripadnosti i prava na nacionalni opstanak i razvitak. U toj je borbi Laginja iskazao sve svoje rodoljublje, svoje političko umijeće i svoju ustrajnost, visoko cijenjen od svojih političkih istomišljenika. Zasluge koje je stekao osigurale su mu trajno mjesto u hrvatskoj povijesti Istre.

Kad je Šegvić završio svoj govor, Hrvatsko pjevačko društvo Kolo – pod ravnanjem Borisa Papandopula – otpjevalo je Zajčevu pjesmu *Naroda slavnoga ponose krasni*.

Potom je krenuo sprovod. Ispred lijesa nošen je križ, a iza križa, s molitvenikom prislonjenim na prsa, išao je Svetozar Ritig, župnik zagrebačke župe sv. Marka.²³ Iza župnika Ritiga nošeni su – u dvoredu – brojni vijenci: neki od ruža, neki od karanfilâ, neki od lovora, a neki i “od oštrog bodljikavog trnja”²⁴ kao znak da su Laginjin život i politička borba, koju je vodio za dobrobit hrvatstva u Istri, bili trnoviti, mukotrpní, puni teških iskušenja i patništva. Osim obiteljskih vijenaca (od Laginjine supruge, od Laginjinih dviju kćeri i zetova, te od Laginjine unuke), bilo je i mnogo vijenaca od rodbine iz Klane, Kastva i Voloskoga, od prijatelja i bliskijih suradnika, od raznih društava i ustanova te od pojedinih tijela vlasti. Na crnoj traci vijenca zagrebačkoga Gradskoga poglavarstva pisalo je zlatnim slovima: “Zagreb – svomu banu”, na vijencu osječke gradske općine: “Osijek – svom bivšem zastupniku”, na vijencu splitske gradske općine: “Split – borcu za narodna prava”. Među tim vijencima nalazio se i vijenac kralja Aleksandra Karađor-

²³ Ritig je bio na čelnom dijelu sprovoda do Zvijezde, a odatle pa do Mirogoja njegovu je predvodničku funkciju preuzeo Ivan Mandić, svećenik iz Istre.

²⁴ *Večer*, br. 2797/1930., 4.

devića na čijoj je traci pisalo: “Banu Laginji – Aleksandar”.²⁵ Iza vijenaca išla je glazba Redarstvene straže, “u kojoj su svi glazbenici bili sami Istrani”.²⁶

Za lijesom se nalazila Laginjina obitelj i rodbina, a iza njih – po utvrđenom redu, koji je odredio Odbor za sahranu – išli su Josip Šilović, ban Savske banovine, zagrebački gradonačelnik Stjepan Srkulj s članovima Gradske poglavarstva, predstavnici generaliteta na čelu s armijskim generalom Matićem, ministri Mate Drinković i Željko Mažuranić, strani konzuli (akreditirani u Zagrebu), predsjednik JAZU, rektor i dekani Zagrebačkoga sveučilišta, delegacije općina Kastav i Volosko, istarski emigranti, predstavnici pojedinih općina s područja Savske i Primorske banovine, razna društva, kulturne ustanove i škole iz Zagreba te ostali građani. Počev od Umjetničkoga paviljona (na razmeđu Trga kralja Tomislava i Strossmayerova trga) sprovod se kretao duž Zrinjevca, kroz Prašku ulicu do Trga bana Jelačića, potom Jurišićevom i Palmotićevom ulicom do Ribnjaka i dalje prema Mirogoju. Osim duge povorke, u kojoj je bilo nekoliko tisuća sudionika (među kojima i više od 2500 istarskih emigranata), gotovo duž cijeloga smjera njezina kretanja nalazili su se – sa strane, na nogostupima – špaliri većih ili manjih grupa građana. U glavnim zagrebačkim gradskim ulicama vijorile su crne zastave i gorjele javne svjetiljke ovijene crnim florom; sve su trgovine bile zatvorene, i sav gradski promet u tim ulicama (za vrijeme prolaza sprovoda) bio je obustavljen.

U mirogojskoj arkadi, pred otvorenim Laginjinih grobom, govorili su: Fran Brnčić – u ime Istre, Živko Petričić – u ime Jugoslavenske matice, i Ante Rojnić – u ime istarskih studenata u Zagrebu. Brnčić je u svom govoru, među ostalim, istakao: “Dolazimo, oče, iz zemlje, gdje se naša hrvatska riječ goni i iz samoga Božijega hrama, gdje je naše slovo umuklo u školama, gdje je naša pjesma odbjegli pred nevoljom i tugom, dolazimo da Ti kažemo zadnji *zbogom*.” Kad je Laginjini lijes spušten u grobnicu, Brnčić je u grobnicu ubacio grumen crvenkaste istarske zemlje, koju je za tu prigodu donio s istarskoga tla.²⁷

²⁵ Ta je kraljeva gesta shvaćena trojako: jedni su smatrali da je kraljevo odašiljanje vijenaca bila njegova dužnost jer je Laginja, kao ban, obnašao – u kraljevo ime – najvišu upravnu dužnost u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju, tom velikom dijelu Kraljevstva SHS. Drugi su smatrali da je to kralj učinio zbog Istre. Jer, Laginja je bio veliki sin te pokrajine, koja je – za Kraljevstvo SHS – nepravedno i beznadno izgubljena. Treći su držali da je kralj, šaljući taj svoj vijenac, htio pokazati Hrvatima da ih uvažava kao svoje podanike i da želi pridobiti njihovo povjerenje, izgubljeno pogotovo zbog atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS 1928. godine.

²⁶ *Istra ...* (20), 7.

²⁷ *Isto*.

Pogrebne počasti, iskazane Matku Laginji, bile su – prema ocjeni tiska – veličanstvene, dostojne zaslužnoga pokojnika. Od vijesti o Laginjinoj smrti pa do dana njegova pogreba vijorile su crne zastave i u Kastvu i u Voloskom. A u vrijeme Laginjina ukopa na Mirogoju tužno su brecala zvona u ckvenim zvonnicima kako Zagreba, tako i čitave Kastavštine. To brecanje zvona u Kastavštini imalo je posebnu poruku: javljala su – kako je konstatirao jedan list – da Laginja neće tamo, u svoj rodni zavičaj, “više nikada doći, da njegove oči neće više nikada gledati boli i patnje potomaka Veloga Jože i da njegove usne neće više moći grčiti se na nepravdu, niti boriti se za pravdu”.²⁸

U povodu Laginjine smrti njegova je obitelj u Zagrebu primila mnogo-brojne brzojave sućuti od društava, ustanova i pojedinaca. Od pojedinaca, koji su izrazili tako svoju sućut, navodimo samo neke: Vjekoslava Spinčića, Franu Bulića, Stanka Švrljugu, Mehmeda Spahu, Ljubu Davidovića, Ivana Bulića, Dragutuina Pricu, Josipa Vilfana...²⁹

Nakon Laginjine smrti – inicijativom Prosvjetnoga i potpornoga društva “Istra”, organizacije istarskih emigranata – osnovan je Fond dra Matka Laginje za gradnju Istarskoga doma u Zagrebu. Dobrovoljni novčani prilozi, namijenjeni za taj fond, mogli su se uplatiti ili u Prosvjetnom i potpornom društvu “Istra”, Zagreb, Preradovićeve ulica 29, ili u Jugoslavenskoj matici, Zagreb, Ilirski (Kipni) trg 9. U tisku su objavljivani i podaci o uplatiteljima priloga u taj fond. Bili su to razne ustanove i pojedinci koji su davali koliko su odlučili ili mogli. Najviši uplaćeni iznosi dosežali su 1000 dinara.

Hrvatski političar i rodoljub Matko Laginja, duboko utkan u mnoga zbiivanja svoga doba, ostao je u Hrvatskoj trajno upamćen i poštovan.³⁰

²⁸ *Jutarnji list*, br. 6513/1930., 4.

²⁹ *Jutarnji list*, br. 6512/1930., 6 i br. 6513/1930., 4.

³⁰ U Istri, koja se od 1947. nalazi i svestrano razvija u okviru matične zemlje Hrvatske, Laginjino ime nose pojedine škole, pojedine ulice i pojedini gradski trgovi. Bilo je i brodova duge i obalne plovidbe s njegovim imenom. I u Zagrebu, glavnom gradu Hrvatske, jedna se ulica naziva Ulicom Matka Laginje, a u toj zagrebačkoj ulici – na broju 13 – djeluje i osnovna škola, koja se zove: Osnovna škola Matka Laginje.

Literatura

- Barbalić, Fran. 1952. *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915.* (Prema bilješkama iz “Naše sloge”). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Barbalić, Fran. 1954. Prvi istarski sabori. *Rad JAZU* 300: 281–429.
- Bratulić, Vjekoslav. 1969. Političke stranke u Istri u vrijeme narodnog preporoda. U: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Car Emin, Viktor. 1952. *Matko Laginja, onaj što ga u srcu nosim.* Rijeka: Narodno sveučilište.
- Car Emin, Viktor. 1953. *Moje uspomene na Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru.* Zagreb: Pedagoško književni zbor.
- Čulinović, Ferdo. 1968. *Dokumenti o Jugoslaviji.* Zagreb: Školska knjiga.
- Demarin, Mate. 1978. *Hrvatsko školstvo u Istri.* Zagreb: Hrvatski školski muzej.
- Gross, Mirjana. 1973. *Povijest pravaške ideologije.* Zagreb: Liber.
- Horvat, Rudolf. 1992. *Hrvatska na mučilištu.* Zagreb: Školska knjiga.
- Klaić, Željko. 2003. *Život i rad Matka Laginje i političko-gospodarski problemi Istre (1918. – 1930.).* Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Krizman, Bogdan. 1977. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države.* Zagreb: Školska knjiga.
- Matković, Hrvoje. 2004. *Studije iz najnovije hrvatske povijesti.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Milanović, Božo. 1967. 1973. *Hrvatski narodni preporod u Istri, I–II.* Pazin: Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda.
- Mirković, Mijo. 1969. O smislu i sadržaju narodnog preporoda u Istri. U: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Percan, Josip. 1989. *Obzori istarskog narodnjaštva* (Antologijski izbor iz “Naše sloge”). Pula–Rijeka: grupa izdavača – Pula: Čakavski sabor: Naučna biblioteka; Opatija: “Otokar Keršovani”; Rovinj: Centar za povijesna istraživanja/Centro di ricerche storiche; Rijeka: Izdavački centar.
- Quaranotto, Giovanni. 1938. *Storia Dieta del nessuno.* Parenzo: G. Coana.
- Rubeša, Ante. 1952. *Život i rad Matka Laginje.* Rijeka: Narodno sveučilište.
- Skupina autora. 1968. *Knjiga o Istri.* Zvane Črnja i Miroslav Bertoša, prir. Zagreb: Školska knjiga.
- Spinčić, Vjekoslav. 1924. *Narodni preporod u Istri.* Zagreb: Družba Braća Hrvatskoga Zmaja.
- Strčić, Mirjana, Petar Strčić. 1996. *Hrvatski istarski trolist: Laginja, Mandić, Spinčić.* Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Strčić, Petar. 1970. Nacrt za životopis Matka Laginje. *Kamov* XIX (1–2): 26–27, (3): 28–29.

- Strčić, Petar. 1978. Počeci pravaštva u Istri i na Kvarnerskim otocima. *Istra* 1–2.
- Strčić, Petar. 1995. Hrvatski narodni preporod i ban dr. Matko Laginja. U: *Zbornik Društva za povijesnicu*. Klana: Katedra Čakavsko sabora u Klani.
- Šepić, Dragovan. 1969. Nacionalna borba u Istri i izbori za Carevinsko vijeće 1907. U: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šetić, Nevio. 2005. *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. – 1915*. Zagreb: Dom i svijet.
- Tumpć, Dušan. 1991. *Istarska emigracija. Svjedočanstva*. Zagreb: Alinea.
- Zidarić, Vjekoslav. 1969. Razvitak zadrugarstva u Istri i njegova uloga u narodnom preporodu. U: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*. Zagreb: Matica hrvatska.

The End of Matko Laginja's Life and Posthumous Honours Conferred in 1930

Matko Laginja (Klana, 10 August 1852 – Zagreb, 18 March 1930), a man of broad legal and economic education and a lawyer by profession, was known as a great politician and a distinguished patriot.

He was a representative in the Istrian Parliament in Poreč (1883–1916), in the Imperial Assembly in Vienna (1891–1901, 1907–1918) and in the representative bodies of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Belgrade (The Interim Legislature 1919–1920, The Constituent Assembly 1920–1921 and The National Assembly 1921–1923). He also served as the Ban of Croatia in Zagreb (1920).

With his literary and journalistic work, Matko Laginja influenced those areas of life as well. He was buried in the arcades of Zagreb's Mirogoj Cemetery, highly honoured by the representatives of his native Istria (unjustly segregated from its parent state of Croatia), Istrian emigrants, the governing bodies of Zagreb, the national government, many Croatian associations and institutions and numerous citizens of the Sava and Littoral Banovina.

Key words: Istria, representative, Matko Laginja, revival, politics, ban, patriot